

פנינים משולחן רבינו הגאון רבי אברהם גנהובסקי זללה"ה

פרשת ויגש תשב"ד ❖ גליון תקנ"ח

לע"נ הרבנית הצדקנית מרת אסתר הדסה בת הר"ר רפאל יונה זצ"ל

ג. מצוה אחת או ב' מצוות

הנה כל זה אם כבר התחיל להתעסק בכיבוד אב, אמנם אם עדיין לא התחיל להתעסק בכיבוד אב, לא נימא הכי, אלא אסור לקיים הכיבוד אב.

מעתה יש לעיין אם היה הכיבוד אב על כמה עניינים, אם כל ענין חשיב באפי נפשיה, ואם כן ממילא לית ליה פטור של עוסק במצוה בכבוד בענין השני, או דילמא הוה חדא, ואם כן יהא לו פטור של עוסק במצוה בהכל.

וראיית (בספר הנדפס מחדש) שדנים בהא דאמרינן דהעוסק במצוות קבורה פטור מן המצוות, היכא דקובר כמה מתים, אם מהני הא דעוסק במת הראשון לאשווי שיהא בעוסק במת השני כנמצא באמצע וממילא יהא פטור ממצוות.

וכעין זה יש לדון ברואה כמה אבידות והולך להרים אבידה אחת. [א"ה. וכתב ברבינו במקום אחר לענין השבת אבידה, דנראה דאם לפי הנהוג מטפל בכולם בזה אחר זה ללא שמפסיק ביניהם חשיבא עוסק במצוה].
ויוש לעיין אם דיינינן כל הני מילי בחדא מחתא. תו יש לדון אם דמי גוונא דשני פרטים בכיבוד אב, לגוונא דהתחיל לעסוק בכיבוד אב ועכשיו הולך למיעבד כיבוד אב.

ג. האב לא ידע שאסור

הנה איתא בגמרא (בבא מציעא ל"ב א', יבמות ו' א') דסלקא דעתין דהיכא דאמר לו אביו לעבור על דברי תורה, חייב לשמוע לאב, דעשה דכיבוד אב ידחה לא תעשה דשבת, או מפאת שהוקש כבודם לכבוד המקום, אלא קא משמע לן קרא דלא ישמע לאב, דילפינן מהא דכתיב "איש אביו ואמו תיראו ואת שבתותי תשמורו" כולכם חייבים בכבודי.

והקשה בהגהות מיימוני (פ"ו מהל' ממרים הי"ב) ובחזקוני (ויקרא י"ט ג') למה לי קרא דלא יכבד האב, הרי בלאו הכי ליכא מצות כיבוד אב, דהרי אם האב מצוהו לחלל שבת, נעשה האב רשע בהאי צווי, ובכהאי גוונא אין חיוב כיבוד אב.

[ואע"פ דלדעת הרמב"ם (פ"ו מהל' ממרים הי"א) איכא חיוב כבוד גם באב רשע, וכך פסק בשולחן ערוך (יו"ד סי' ר"מ סעי' י"ח), אמנם הקושיא לדעת הטור (יו"ד סי' ר"מ) דליכא חיוב כבוד באב רשע, וכך פסק ברמ"א (שם)].

ולכאורה היה אפשר ליישב, דאיירי שאין האב יודע שיש כאן חילול שבת, או שטעה במציאות וסובר שאין כאן מלאכה, כגון שסבר שהיה כבר מבושל מערב שבת ובאמת אינו מבושל או שטעה בדין וסובר ששרי, ואם כן שפיר הוה עושה מעשה עמד. ואיירי בגוונא דאין הבן יכול לומר לאב שיש כאן חילול שבת, כגון ששלח על ידי שליח והשליח אינו חוזר אליו. [ועיין בגליון פרשת וישב תשע"ט שהבאנו עוד כמה תירוצים].

ויש לדון בהאי תירוצא בג' אנפי:

א. בקשה בטעות

הנה יש לדון דאם איירי שאם האב היה יודע שהוא איסור לא היה

א. עוסק במצות כיבוד אב

וַיֵּאָסֶר יוֹסֵף מִרְכַּבְתּוֹ וַיַּעַל לְקִרְיַת יִשְׂרָאֵל אָבִיו גִּשְׁנָה וַיֵּרָא אֵלָיו וַיִּפֹּל עַל צְוָאָרָיו וַיִּבְךְּ עַל צְוָאָרָיו עוֹד (מ"ו כ"ט)

ופירש רש"י, שיעקב לא נפל על צוארי יוסף ולא נשקו, ואמרו רבותינו שהיה קורא את שמע.

והקשה בשפתי חכמים, למה גם יוסף לא קרא קריאת שמע, ומיישב דיוסף היה עוסק במצות כיבוד אב, ועוסק במצוה פטור מן המצוה.

והנה איתא בגמרא (בבא מציעא ל"ב א', יבמות ו' א') דאם אמר לו אביו לעבור על דברי תורה, אין לשמוע לאב, דילפינן מהא דכתיב "איש אביו ואמו תיראו ואת שבתותי תשמורו" כולכם חייבים בכבודי.

ויש לדון מהו באופן שעל ידי שיעסוק בכיבוד אב יפטר ממצוה אחרת מחמת דינא דעוסק במצוה פטור מן המצוה, האם חשיב כמצווה לעבור על דברי תורה.

וחזינן מהשפתי חכמים דאינו נחשב ציווי לעבור על דברי תורה, דגם במצוות כיבוד אב אמרינן עוסק במצוה פטור מן המצוה. ועיין לקמן.

ב. אינו לעבור על דברי תורה

הנה יש לדון עוד בנידון הנ"ל באופן שעל ידי שיעסוק בכיבוד אב יפטר ממצוה אחרת מחמת דינא דעוסק במצוה פטור מן המצוה, האם חשיב כמצווה לעבור על דברי תורה.

א. צדדי הספק

צדדי הספק, מי אמרינן דאין הבן חייב בכיבוד אב, דאף בכהאי גוונא חשיב צווי לבטל עשה ואם כן הוה צווי לעבור על דברי תורה, או דילמא נימא דחייב הבן בכיבוד אב, דהא דחשיב לעבור על דברי תורה היינו רק כשהאב מצווה בהדיא לבטל מצוה, אבל אם רק נגרם מהציווי ביטול מצוה, כגון שעל ידי מה שעוסק בכיבוד אב נפטר ממצוה אחרת, בכהאי גוונא לא חשיב צווי לעבור על דברי תורה.

וכתב בברכי יוסף (או"ח סי' ל"ח אות ז' ד"ה והטור) כהצד השני. ובתשובות מהרש"ג (או"ח סי' נ"ב) מסתפק בזה. [א"ה. ועוד עיין בטי"ז חו"מ סי' רס"ו סעי' ה', ובדברי הגרע"א באוסף גנויים סי' ב', שנקטו כהצד השני].

ב. עוד טעם דחייב בכיבוד אב

הנה יש לדון בעוד טעם אמאי אמרינן כהצד השני הנ"ל דהיכא דעוסק במצות כיבוד אב פטור מן המצוה מפאת עוסק במצוה, אף היכא שהאב יודע שעל ידי הכיבוד אב יפטר מן המצוה. דהרי כתב הגרע"א [הבאנו לקמן בסימן ד'] דהיכא דהזכיר נעשה מותר, לא חשיב האב כמצווה לעבור על דברי תורה, דאדרבה אמרינן דעל ידי הכיבוד זהו מצוות הבן. והכי נמי הכא הרי על ידי ציווי האב פטור מדינא ממצוה אחרת מדין עוסק במצוה פטור מן המצוה.

מבקש מבנו לעשותו, אם כן גם השתא אין צריך לשמוע לו, דהוה בקשה בטעות, דהרי יש לומר דאם אב מצוה לבנו לעשות דבר מה, ואנן סהדי דאם היה יודע הקשיים שבדבר לא היה מבקשו, פטור הבן מלעשותו.

והנה חזינן (קידושין ל"א א') בדמא בן נתינה שלא העיר את אביו משנתו אף שנגרם לבן הפסד רב, ולכאורה אנן סהדי דהאב ניהא ליה שיעירו אותו כדי שהבן ירויח ממון רב, וכי תימא דדמא בן נתינה לא קא עביד בגדרי כיבוד אב ואם, אך הרי חזינן בקמאי (תוספות הרא"ש שם, ריטב"א ל"א ב', ר"ן סוף י"ג א' בדפי הר"ף) שהקשו על הא דדמא בן נתינה דהיה פטור מפאת דהוה משל בן. אך יש לומר דהתם לא הוה אנן סהדי גמור.

מעתה שפיר הקשה בהגהות מיימוני דהרי האב אינו עושה מעשה עמך, דעל כרחך האב יודע שהדבר אסור דאם לא כן הוה טעות ואין כאן מצות כיבוד. ואם כן מאי סלקא דעתך דאיכא מצוות כיבוד.

ב. עשה כמה פעמים וחשב שאסור

אך אכתי הוי איכא לאוקמה בגוונא שהאב חושב שמותר רק אנן ידעינן שאף אם היה אסור גם היה מצוונו, נמצא שאין כאן צווי בטעות ומכל מקום אכתי הוה עושה מעשה עמך שהרי סובר שמותר.

וכי תימא מנא ידעינן שאף אם האב היה יודע שאסור גם היה מצוונו, יש לומר כגון שכבר עשה כן כמה פעמים אך מחמתם הוי שפיר עושה מעשה עמך, כי בהם נהי שחשב שפיר שאסורים, אך באמת היו מותרים, ובזה בפשוטו אין האב נפסל דרק צריך כפרה וסליחה.

אך באמת יש לעיין בצריך כפרה וסליחה אם חשב אינו עושה מעשה עמך, ולעיין עדות איתא בתשובות בית יצחק (יו"ד סי' ב' אות כ"ב, ואף ביו"ד סי' ח' ס"ק ז') דאינו נפסל לעדות אם עבר על שבועתו ואחר כך נשאל עליה. [עיין שם בבית יצחק שהביא לדברי מהרש"ק בסוף ספר נדרי זרוזין ח"ב בהשטות לכינוי נדרים סי' ר"ו, וישועות ישראל סי' ל"ד סוף אות ז' בשם חקרי לב, ופרי מגדים פתיחה כוללת ח"א אות כ"ו].

ומתוספות בעירובין (ס"ט א' ד"ה כיון) איכא למילף דאע"פ שמחלל שבת פסול לעירוב, מכל מקום חשב שאסור ובאמת מותר כשר לעירוב. אמנם מפסקי תוספות על מועד קטן (פ"ב אות נ"ג) משמע דפליגי. [דהירצו בזה קושיית תוספות, וכמו דביאר הגאון דרך אמונה זצ"ל דברי פסקי התוספות. עיין מה שהבאנו בזה בגליון פרשת שופטים תשע"ז בעניני שבת].

מעתה שוב משכחת לה דיהא עושה מעשה עמך, דנהי דבאמת יש חילול שבת אך האב סובר שמותר, ומכל מקום האמירה של האב לא בטלה דגם אם היה יודע האמת שהדבר אסור אכתי היה מצוונו, וזה ידעינן מהא דקודם לכן ציווהו לחלל שבת אף שידע האב ששבת, אלא מכח הפעמים הקודמות אכתי הוי עושה מעשה עמך, כיון שאז באמת לא היה חילול שבת. ואם כן שפיר יש ליישב קושיית הגהות מיימוני.

ג. האם הוה מזיד

אלא יש לדון בזה עוד, שהרי השתא מכל מקום יש כאן איסור חילול שבת אלא שסובר שמותר, ואנן ידעינן שהיה עושה גם אם היה יודע שזה חילול שבת, אם כן יש לדון דבכהאי גוונא אין בו הפטור דשוגג וחשיב אינו עושה מעשה עמך.

והנה בעלמא בכהאי גוונא לגבי קרבן חשיבא שוגג וכל הא דפטרינן ליה מקרבן רק משום דלא הוה שב מידיעתו.

כמו כן לענין חיוב גלות, באופן שרוצה להרוג את חבירו בחרב, אך לפני זה הניף גרזן לחטוב עצים בשביל ללטש את החרב ובגרזן זה הרגו, תליא בהני"ל האם חשיב שוגג וחיבי גלות.

כמו כן לענין מחלל שבת בפרהסיא דפסול לשחיטה ולעירוב, מהו כשסובר שמותר ובאמת אסור, וידעינן שגם אם היה יודע שאסור היה עושה.

כמו כן קנגעא נמי בנידון לענין קנס דקנסינן רק במזיד, מעתה בחילול שבת וסבר שהמעשה מותר ובאמת אסור וידעינן שגם אם היה יודע שאסור היה עושה, האם מקרי לענין קנס שוגג או מזיד.

והנה בדרכי תשובה (סי' צ"ט ס"ק ס"א) איתיה מתשובות דברי מלכיאל (ח"ב סי' ז') לענין דינא דאין מבטלין איסור לכתחילה, דקיימא לן שאם ביטל במזיד, אסור אף בדיעבד, ואם ביטל בשוגג מותר בדיעבד, מעתה דן ברצה לבטל איסור אחד ובטעות ביטל איסור אחר, האם זה מקרי

מבטל איסור לכתחילה בשוגג, ואסיק דלא מקרי שוגג אלא מזיד, נעיי [סו] ואם כן נילף נמי לכל הני אופנים דלעיל דחשיב מזיד ולא שוגג. מעתה בנידון דידן אע"פ דשגג מכל מקום חשיב מזיד והוה אינו עושה מעשה עמך, ואם כן שפיר הקשה בהגהות מיימוני.

[אך צריך עיון למה לי קרא דושב מידיעתו דאינו חייב קרבן כיון דגם כשנדע לו על השוגג אכתי היה עושהו, הרי בכהאי גוונא גם בעלמא לא הוה שוגג. איברא בדברי מלכיאל (סו) משמע דזה גופא ילפינן מהאי קרא דושב מידיעתו דגם בעלמא חשיבא מזיד].

ד. לסלקא דעתך הוה היתר

הנה הבאנו לעיל קושיית הגהות מיימוני (פ"ו מהל' ממרים ה"ב) למה לי קרא דלא יכבד האב, הרי בלאו הכי ליכא מצות כיבוד אב, דהרי אם האב מצוהו לחלל שבת, נעשה האב רשע בהאי צווי, ובכהאי גוונא אין חיוב כיבוד אב.

ותמה הגרע"א (בבא מציעא ל' א') על הגהות מיימוני, דהרי בלא קרא הדין הוא דשרי לבן לחלל שבת משום דעשה דכיבוד אב דוחה לא תעשה דשבת, ואם כן הותרה להאב לצוות לבנו לחלל שבת לכבודו ולא מקרי רשע בכך, דהרי אינו מצווהו לעבור עבירה כי התורה התירה להבן לחלל שבת למען קיום מצות כיבוד אב וממילא מצווהו דבר המותר. ואתי שפיר דבעינן קרא דאינו דוחה.

ויש לדון ליישב טענת הגרע"א בג' אנפי:

א. אינו ראוי למיעבד הכי

הנה יש לדון דאולי דעת הגהות מיימוני דלא תירץ כך כיון דמכל מקום אין ראוי לאב למיעבד הכי.

וכעין זה כתב בחזון איש (אה"ע קידושין סי' קמ"ח לדף ל"ב ד"ה שם אל תחזיר) לדייק מתוספות בקדושין (ל"ב א' ד"ה רב יהודה) דאע"פ דלסלקא דעתך דעשה דכיבוד דוחה לא תעשה, לא מקרי האב רשע בצוותו שהרי הבן עושה בהיתר, מכל מקום משמע להו לתוספות דבאופן שאין לאב תועלת ממנו ואינו כיבוד גמור, גם בלא קרא אסור לאב לצוות שהרי על האב לחנכו במצוות ולא לגרום שלא יתקיים מצוה.

ב. לפני עור

תו יש לדון בדעת הגהות מיימוני שלא תירץ כהגרע"א, דהנה אף בעשה דוחה לא תעשה, בגוונא שאפשר לקיים שניהם, הבן מחוייב ליתן כל ממונו שלא יעבור על לאו, ואם כן מחוייב ליתן לאביו כל ממונו כדי שיוכל לקיים העשה.

והשתא איירי קרא שאין הבן עושה כן, ואם כן נמצא דהאב מכשילו בזה והאב עובר בלפני עור, ואם כן אינו עושה מעשה עמך.

והרי יש לעיין לדינא כשהאב רוצה תבשיל בשבת, ויודע שבפני הבן יש ב' אפשרויות היאך להכינו, או בהיתר כגון לבשל בחמה, או באיסור כגון לבשל באור, ויודע שהבן יעשה באיסור ויבשל באור, האם אסרינן להאב כיון שמכשיל את הבן, וכן הדין נותן. ואם כן שפיר מיושבת קושיית הגרע"א על הגהות מיימוני. וצריך לי רב.

ג. חייב למנוע שלא יהא דחיה

תו יש לדון בדעת הגהות מיימוני, דהנה בכל מקום דאמרינן עשה דוחה לא תעשה, ואדם שלישי יכול למנוע שיעבור על הלאו, הנה לכאורה בכהאי גוונא אף לסלקא דעתך חייב השלישי ליתן לו.

כגון ביש לאחד כסות של פשתן וחוטאי צמר, ולחבירו יש חוטאי פשתן, ודאי שחבירו חייב ליתן לו החוטאי פשתן כדי שיוכל לקיים העשה דציצית בלא דחיה הלאו דכלאים.

מעתה הכי נמי באב נימא דגם לסלקא דעתך דאמרינן עשה דוחה לא תעשה מכל מקום הוה רשע מכיון שגורם לדין עשה דוחה לא תעשה. ותיקשי דברי הגרע"א.

אך יש לחלק, דבגוונא דהגרע"א משרי שרי, כיון דהאב יהיב ליה מצוה דכיבוד אב, אם כן לא אמרינן דלא יצוונו, משא"כ בכגון הא דחוטין דהאחר לא יהיב ליה מצוה, דבלאו הכי יעשה המצוה דציצית, אם כן אמרינן דחייב ליתן לו החוטאים.

עניני שבת - מלאכת בורר ענף א'

אך הנה מצוינו (שולחן ערוך סי' תקי"ד סעי' ג') דביצה שנולדה ביום טוב הוה מוקצה, ואסור באכילה ביום טוב, אף אם טעה ובישלה ביום טוב. והקשה באמרי יוסף (לרבינו מאיר אריק, סי' קס"ז) אמאי בעבר ובישולו ביום טוב אסור באכילה, הרי נתירו באכילה, אע"פ דיעבור על איסור דרבנן דמוקצה, כדי שלא לעבור על איסור דאורייתא דבישול ביום טוב שלא לצורך אכילה, [והוא הדין בבישול טבל ביום טוב], וכמו דחזינן בגמרא שבת (ז' א') בהדביק פת בתנור בשבת, דהתירו איסור דרבנן דרדיית הפת, כדי שלא יעבור על איסור החמור דאפייה בשבת.

ומיישב באמרי יוסף, דדינא דרדיית הפת היינו רק בגווי דעדיין לא נעשה האיסור, כמו ברדיית הפת, דאין כאן המלאכה עד שתאפה, לכן מתירין לו לעבור על איסור רדיה כדי שלא תגמר המלאכה, אבל היכא דכבר נעשה האיסור לגמרי, לא התירו עתה לעשות איסור קל כדי להפקיע האיסור שכבר נעשה ונגמר.

ואם כן הוא הדין בנידון דידן דבורר, נימא דלא התירו להפריש טבל כדי להציל האיסור שכבר נעשה.

ד. לא הוה מלאכה מכיון דלא הוה תיקון

הנה אף לפי דברינו דיש כאן בורר, אכתי יש לדון מטעמא אחרינא דלא חשיב מלאכה כלל, דהרי מכיון דאין לו צורך בהא דבירר, נמצא דלא חשיב מלאכה, דנימא דלא חשיב מלאכה אלא אי הוה תיקון ממש. [ומכל מקום בגוויני שיצטרך להבורר לאחר זמן, או שהועיל למין שנשאר, אין להפקיע המלאכה מחמת זה].

דהנה יש לדון מי שהוציא חבל מרשות לרשות בשבת, ונתברר שאין לו הצורך שחשב בו, מי אמרינן דחייב, דעכ"פ אינו מקלקל, או דלמא פטור, דאע"פ שאין מקלקל, מכל מקום כיון שאינו מתקן פטור, דבעינן שיהא תיקון ממש.

וכך נסתפק אחד מגדולי הדור שליט"א (בחיידושים שבסוף ספר קריית מלך רב, סי' א'), והביא ראיה מהא דמבואר בתוספות בשבת (ב' א' סד"ה יציאות) דהיה מלאכת הוצאה בהא שהוציאו הכלים לאסוף המן בשבת, אע"פ דנתברר דהוציאו הכלים בחינם, ולא היה בזה שום תיקון, שהרי באמת לא ירד מן בשבת.

ויש להעיר, שהרי מהני לאדם אחר אם יצטרך, וכדאמרינן בגמרא פסחים (ע"ג ב') דהשוטח קרבן פסול בשבת, חייב משום דמתקן אצל בן נח, דמוציאו מידי אבר מן החי, אף שאינו עומד להאכילו. [ועיין עוד מה שהארכו בהג"ל בפרשת בשלח תשע"ד].

ה. אמאי בורר דרבנן אינו אסור מדאורייתא

הנה יש להקשות, אמאי בורר בקנון ותמחוי הוה רק איסור דרבנן, הא איכא קנס מחמת שעשה מלאכת שבת דרבנן, ואם כן אינו יכול לאכול מה שבירר, ואם כן שוב הוה בורר דאורייתא, וזה כמו שכתבנו לעיל, דאם נתברר שהיה אסור, בטל הדרך אכילה. [ועוד עיין בספר בני ראם סי' צ"א אות ו'].

והעירו דיש ליישב, דהרי איהו רוצה לאכול לאלתר, ואם היה אוכל הא ליכא בורר, ואם כן עומד לאכילה, ורק על ידי הידיעה יפוש מלאכול, ואם כן הוה ליה כנמלך, דמאן יימר דיוודע לו דאסור למיכלה.

והנה לפי זה יהא אתי שפיר נמי שאלת האמרי יוסף במבשל ביום טוב, דנמי הוה ליה כנמלך, ואם כן אין בזה איסור יום טוב, וחזינן מאמרי יוסף דלית ליה סברא זו.

ובטעמא דמילתא נראה, דכד דיינינן אם יאכל או לא, דהיינו אם יוודע לו האיסור או לא, לא גרע ממסופק אם יביאו האורחים לאלתר או לאחר זמן, וכד נימא דבספיקא דאורייתא מיתסר, הכי נמי בדידן.

[ובעיקר האי דינא דמסתפק מתי יבואו האורחין, בארחות שבת (פ"ג אות נ"ב) כתב דשרי, אך בחוט שני (ח"ב פרק כ"ה סי' ד', עמוד ע"ט, ד"ה ונראה דסעודה. א"ה, ועיין שם ד"ה אדם) נשאר בצריך עיון].

נתברר דלא היה מאכל

הנה יש לדון במלאכת בורר, מהו בגוויני דבירר באופן המותר, אלא אחר כך נתברר שמתחילה לא היה יכול למיעבד מה שחשב, האם יש כאן מלאכת בורר.

ויש לדון בזה בכמה אופנים:

חדא, כגון שבירר אוכל מתוך פסולת, וחשב דהוה לצורך אכילה, מכיון שיש לו אורח שעומד להגיע לאלתר, ובאמת אין לו אורח, ולא איירי שהאורח נמלך לא להגיע, אלא נתברר דאף פעם לא חשב להגיע.

שנית, אם חשב שבורר אוכל מתוך פסולת, ואחר כך אשתכח דהאוכל שלקח היה טבל.

שלישית, אם בירר מין אחד מתוך מין אחר כדי לאוכלו, ואשתכח שהפרי שלקח לא היה כלל פרי אלא משחק בדמות פרי.

הנה לכאורה נראה דיש כאן מלאכת בורר, שהרי בירר, ואין כאן צורך אכילה לאלתר.

אך העירו דדילמא אינו כן, דמכל מקום חשיבא דרך אכילה, מכיון דבשעה שבירר חשב לצורך אכילה. [ולא רק שנפטר מקרבן מפאת מתעסק]. והנה נמצאה סברא זו בספר ארחות שבת (עמוד ק"פ, אות קמ"ב). ולא הביאו ראיה לדבריהם.

ויש לדון בהאי נידון מכמה אנפי:

א. הנפקותות

הנה הנידון הנ"ל היינו אם לשעבר חשיבא מלאכת בורר. ואיכא גם נפקא מינה למעשה, והיינו האם הרואה צריך למחות.

וכן נפקא מינה, אם דעתו היתה לתרתי, לאכול מה שבידו, וגם לברור את המותר, אך המותר רצונו רק לאחר זמן, ואחר כך אשתכח דמה דבידו לא היה אוכל,

דהרי אם נימא כארחות שבת, לא היה כאן מלאכת בורר כלל, ואם כן גם השאר מותר, ולא קונסין משום מעשה שבת בשוגג, גם באופנים שבעלמא היינו אוסרים משום מעשה שבת, כגון כשאין צורך כלל. [דבעת הצורך, כתב במשנה ברורה (סי' ש"ח סק"ז) דסמכינן על הגר"א דמותר].

אך אם נימא כדברינו דהיה מלאכת בורר, אם כן יש לאסור, ואע"ג דכתב במשנה ברורה (ביאור הלכה סי' ש"ח, א"ה, לא מצאנו) דבב' מינים יש לומר דלא אסרינן משום מעשה שבת, אך הכא דאשתכח שהוא לא אוכל, הוה פסולת מתוך אוכל.

[א"ה, ובמקום אחר כתב רבינו בכעין זה, עוד נפקא מינה, לענין דינא דקם ליה בדרבה מיניה, האם חשיב איסור לפטור מעונש הקל].

ודע דב' נפקותות אלו, הם רק לדעת הגר"א (קמא סי' ח') דמתעסק אינו אלא פטור מקרבן, אבל מכל מקום הוה מלאכת עבירה, משא"כ לנתיבות המשפט (במקור חיים סי' ת"ל) דמתעסק לא חשיבא עבירה כלל, אם כן אין צריך למחות, וגם לא יהא מעשה שבת.

ב. נמלך ואכלו

הנה בכגון באופן הראשון הנ"ל, שבירר אוכל מתוך פסולת משום שחשב שאורח עומד להגיע, ואחר כך נתברר שמעיקרא לא היה אורח, דלדברינו יש כאן איסור בורר,

יש לדון מהו אם מיד אכלו בעצמו כדי למנוע איסור בורר. ולכאורה יש לדון דלא יועיל, דדמי לבורר לאחר זמן, דעבר על מלאכת בורר, אע"פ דאחר כך נמלך לאוכלו לאלתר.

ושמעתי שאומרים על אחד מגדולי עולם, שבירר אוכל לאכול לאלתר, וראה שהוא פסולת, ומכל מקום אכלו להציל מאיסור בורר.

ג. להתיר איסור קל כדי שלא יעבור על בורר

הנה אם היינו אומרים כדברינו, אם כן בגוונא דבירר אוכל ונמצא דהיה טבל, לכאורה נתיר לו להפריש הטבל בשבת, דהוה רק איסור דרבנן, כדי שלא יעבור על איסור דאורייתא דמלאכת בורר.

ענינים שונים [א']

ומכל מקום אף אם נימא דשרי לאב להזמינו וליכא בזה לפני עוור, אבל לבן אסור לבוא אף אם יש כיבוד אב, דמכל מקום הבן עובר איסור כשבא וגונב וחייב למנוע עצמו מלבוא, ואף אם חייל כיבוד אב, מכל מקום עשה דכיבוד אב אינו דוחה איסורים כיון דלא הוה בעידיניה.

ג. ספק קטטה

השתא יש לעיין מהו בספק אם יהיו קטטות. וכעין זה יש לדון בבן שהוא נזיר וספק אם יגנוב יין. ויש לומר דגם מספק יהא בשב ואל תעשה. [אך יש לומר דכל זה בניזיר שספק אם ישקוהו בעל כרחו, אבל בספק אם יגנוב, לא פטרינן ליה, דהרי בידו לכבוש את יצרו, והרי בכגון נזיר שחייב בלולב, ובמקום הלולב יש יין וספק אם יוכל לכבוש את יצרו ולא לשתות, או אפילו בודאי שלא יכבוש את יצרו, מאי מורינן ליה].

ד. ההוראה בעובדא הנ"ל

הנה בעובדא הנ"ל הורו לנערה שתמצא תפקיד למנוע ממנה לבוא בשבת הביתה ויסייעו לה בזה, ובזה מרויחה וגם מסייעת לעתידה, והורו לה לשאול האב מה הוא מייעץ ובודאי ישמח שתשאר בעבודתה ותתקדם, ותאמר לאב שהיא לוקחת התפקיד בתנאי שהאב ייעץ לה בתפקידה ובעבודתה בכל השאלות שיתעוררו, וכך ירגיש האב כמה הוא חשוב לה.

ענינים שונים [ב']

ואיזה שירצה יעשה, ואם כן יתן לאב, דהרי שמא חייב לכבד האב יותר מהאם. משא"כ בנידון דידן, להצד דאינה מקודשת אינו חייב כלל בכבוד האב.

ב. אביו רשע ואמו צדקת

הנה כעין זה יש לעיין באביו רשע ואמו צדקת ולא נתגרשו, דלהרא"ש (כלל ט"ו סי' ה' וסי' ז') דאינו חייב בכבוד אביו רשע, יעשה כרצון אמו, [ואף אם אמו חייבת בכבוד אביו, וכמו דקיימא לן (שו"ע יו"ד סי' ר"מ סעי' כ"ד) דאביו ואביו חייבין לשמע לאביו אע"פ דאביו חייב בכבוד אביו], ולהרמב"ם (פ"ו מהל' ממרים ה"א) דחייב בכבוד אביו רשע, יעשה כרצון אביו, [וזה כד אמרין דאמו חייבת בכבוד אביו אף באינו עושה מעשה עמד, וזה בין להרמב"ם ובין להרא"ש. וצריך תלמוד], ולדידן דהוה ספיקא דדינא מהו.

ג. צדדי הספק

צדדי הספק, מי אמרינן דכיון דלחד גיסא האב קודם ולאידך גיסא האם קודמת, אם כן איזה שירצה יעשה.

או דילמא אמרינן שיעשה כרצון האם, דהאם ודאי אבל האב ספק, וודאי אלימא מספק, וכמו במסופק אם אביו צווה ובאמו יודע שצוותה, שבכהאי גוונא אמו קודמת. וכך נראה בפשוטו.

והעירוני דאינו כן, דהרי להצד שהאב קודם, אינו רק קדימה, אלא ליכא כלל מצוה בכיבוד אב, נמצא דגם כיבוד האם הוה רק ספק, ואם כן אכתי איזה שירצה יעשה. אך אכתי לא ברירא.

ענינים שונים [ג']

מצוות, אחת שהזמן גרמא דחייב רק בחציו, ואחת שאין הזמן גרמא שחייב בכלו, האם נימא דאיזה שירצה יעשה. או דילמא נימא שיקיים דוקא המצוה שאין הזמן גרמא דכולו חייב בו משא"כ המצוה שהזמן גרמא שרק חציו חייב בו.

[אמנם במצוה שאין הזמן גרמא יש כאן עדיפות של עשה השוה בכל, ואע"פ שהגרע"א (קמא סי' ט') כתב דלא אשכחן קדימה במצוות מהאי טעמא, אך בתשובות באר יצחק (יו"ד סי' י"ט) נחלק דשפיר יש קדימה].

אך לעני"ד זה שרק חציו חייב לא מגרע את חומר חיובו ממצוה שכולה חייב בה. ואם כן שפיר נימא דאיזה שירצה יעשה.

כיבוד אב שגורם קטטה

עובדא הוה בנערה שאביה נתאלמן ונשאה אשה אחרת, וכשהבת הגיעה בשבת לבית אביה פעם בשבועיים, היו קטטות בינה ובין האם החורגת, ובכל זאת האב ביקש שהיא תבוא. א. לפני עוור

הנה אם יש ודאי קטטות, נראה שלא תבוא, שהרי בזה שבאה יש כאן עבירה, ואם כן יש כאן לפני עוור.

אך יש לדון דאין כאן לפני עוור, דשרי לה לבוא דהרי היא אינה גורמת הקטטות, וכי תימא דהאב מכשיל את האם החורגת, אך גם האב שרי לקרוא לבתו. [א"ה. היינו דליכא לפני עוור באופן שעושה בתוך שלח].

ב. עב"פ הבן אסור להגיע

אמנם באופן שהנערה יודעת שגם היא אינה בסדר בהקטטות, הרי אסור לה להגיע, נמצא דבכהאי גוונא האב מכשילה בזה שהיא מגיעה לביתה ויהיב לה איסורא.

אך אכתי נימא דהאב אינו מחוייב לוותר על זכותו שהבת תבוא, והיינו דיש לדון אם מותר לאדם לצוות לבנו הנזיר שיבוא וישמשנו אע"פ שיודע שיגנוב אצלו יין וישתה. ואם נימא דאסור לאב להזמינו, אין כאן כיבוד אב.

חצי עבד חצי לענין כיבוד אב

כתב במנחת חינוך (מצוה ל"ג) דחצי עבד חצי בן חורין שקידש אשה ונולד להם בן, אם קדושין תופסין, הבן מתייחס אחריו וחייב בכיבוד אב, ואם קידושין אינם תופסין אין הבן מתייחס אחריו ופטור מכיבוד אב. [כמבואר בגיטין מ"ג ג' דאם אינו תופס קידושין אין הבן מתייחס אחריו].

והנה לדידן (שו"ע אה"ע סי' מ"ד סעי' י"א) הוי ספק קידושין, ואם כן חייב הבן בכיבוד האב מספק, דספק דאורייתא לחומרא. [והוא הדין בספק בן ט' לראשון או בן שבע לאחרון].

והנה אמרינן בגמרא קידושין (ל"א א') אב אומר השקיני מים, ואם אומרת השקיני מים, האב קודם, דאתה ואמך חייבים בכבוד האב. מעתה יש לעיין בהאי חצי עבד חצי בן חורין שנשא אשה, והאב אומר השקיני מים והאם אומרת השקיני מים, מה יעשה, דלאב הוי רק ספק ולאם ודאי.

א. ספק קידושין

וכי תימא דיש לדמות לכל ספק קידושין או גירושין, והאב אומר השקיני מים והאם אומרת השקיני מים, דאע"פ דבעלמא אמרינן (קידושין ל"א א') דהאב קודם כיון דאתה ואמך חייבין בכבודו, אמנם הכא הרי הוה ספק אם האם חייבת בכבוד האב.

אמנם לא דמי, דהתם גם להצד שאינה מקודשת, חייב בכבוד שניהם

חציו חייב בכבוד האב

הנה אמרינן (קידושין ל"א א') שאם האב אומר השקיני מים והאם אומרת השקיני מים, ונתגרשו, איזה שירצה יעשה.

ויש לעיין באופן הנ"ל בחצי עבד וחצי בן חורין שקידש אשה ונולד להם בן ונתגרשו, דלמאן דאמר דתופסין קידושין בחצי עבד חצי בן חורין הוי בנו ודאי, והאב והאם אמרים לא השקיני מים, דאע"פ דבעלמא אמרינן דאיזה שירצה יעשה, אבל הכא נימא שיקדים האם, דהרי כלפי האם הוי בנה בכלו משא"כ כלפי האב רק בחציו.

הנה זה תליא בחצי עבד חצי בן חורין שיכול לעשות אחת משתי

זאת למודעי הדברים אינם תמיד בלשונו

של רבינו זצ"ל, מפאת שלפעמים דרכו היתה לכתוב בקצרה, ולתועלת המעיינים היה מן הצורך להוסיף תיבות קישור והסבר. הרבה פעמים האריך רבינו בכמה דרכים ואופנים באותו ענין, ולפעמים עשר ידות על הנדפס כאן, ע"כ במקום שהאריך העתקנו רק חלק מהדברים.

לקבל הגליון ולתרומות L5703949@gmail.com

לעילוי נשמת

הר"ר יחיאל מאיר
ב"ר אברהם ז"ל
נלב"ע י"ב טבת
ואחיו נתן צבי
ב"ר אברהם ז"ל
נלב"ע י"ד טבת
תנצב"ה

לעילוי נשמת

הק"י מאיר זאב
ב"ר שאול
ז"ל חי"ד
נלב"ע ח' טבת
תנצב"ה

לעילוי נשמת

הרבנית מרת
שיינדל
בת ר'
מרדכי הלוי
נלב"ע ז' טבת
תנצב"ה

לעילוי נשמת

האברך הרה"ח
ר' יחיאל יהושע
זצ"ל בן יבלחט"א
יוסף דוד חי"ו
נלב"ע י"ג אב תשפ"ב
תנצב"ה